

Et amtshistorisk samfund

Nogle overvejelser over før og nu

Af Verner Bruhn

Mange amtshistoriske samfund holder i disse år – under større eller mindre festivitas – deres 75-års jubilæum. Samfundene betragtes ikke overraskende af nogle som modne til pensionstilværelsen, andre finder at de stadig har en vigtig funktion at udføre. De efterfølgende sider vil forsøge at gøre rede for hvordan arbejdet i Historisk Samfund for Ribe Amt fungerer, og hvilke tanker bestyrelsen egentlig har gjort sig og gør når den »bestyrer« foreningens aktiviteter. Artiklen knytter sig således til tidligere indlæg i Fortid og Nutid om lokalhistorisk arbejde, således Henrik Ingemanns artikel fra Hvalsø, og Vedsted og Skamby Madsens redegørelse for »Gosmer-projektet«.¹

Det er forholdsvis enkelt at gøre rede for *hvorledes* arbejdet foregår, hvorledes bestyrelsen disponerer og hvordan aktiviteterne finansieres. Det er derimod ikke helt så enkelt at forklare *hvorfor* arbejdet just foregår på den facon og ud fra hvilke kriterier der vejes og måles når der lægges planer for en kortere og længere periode.

Arbejdet i en lokalhistorisk forening er naturligtvis overalt ledet af en fælles interesse for lokalhistorie og en forvisning om betydningen af at styrke den lokalhistoriske interesse. Men det lokalhistoriske arbejde må i usædvanlig grad bygge på den pågældende egns (amts-regions) præmisser fordi det jo netop udspringer af den lokale egenart og de kulturelle traditioner der ligger heri. Dette forhold betyder en vældig styrke og inspiration men kan også være en blokering eller i hvert fald en hæmsko, men det skal der vendes tilbage

til. For at skabe baggrund for at forstå hvilken lokal tradition arbejdet i Ribe amt hviler på, er det nødvendigt at sige en smule om historien bag Samfundet.

Ribe-Askov

Lokalhistorisk interesse har gammel rod i Ribe amt med udspring først og fremmest i det gamle lærdomscenter Ribe og i højskolebevægelsens kraftcenter Askov.

Det righoldige kildemateriale fra en svunden storhedstid der var (og er) bevaret i Ribe har været en inspirerende udfordring for bl.a. en række begavede latinskolelærere og har givet sig udslag i en fornem lokalhistorisk forskning og formidling. Det må være tilstrækkeligt her at erindre om at Antikvarisk Samling blev oprettet i 1855 som det første kulturhistoriske museum i provinsen,² og at nævne J. F. Kinch, lærer ved Ribe Katedralskole 1847–88, hvis bøger om Ribe næppe behøver yderligere præsentation.³

Det kan siges at Ribe-arbejdet var snævert i emne og tid og eksklusivt i sit sigte. Til gengæld var arbejdet i Askov bredt folkeligt i hele sit anlæg, og hvor Ribe dyrkede pennen var det ordet der lød fra Askov.

Historie var et centralt fag på højskolen og Ludvig Schrøder forelæste selv deri. Men på Askov sad desuden en flok af historieinteresserede f.eks. H. F. Feilberg efter at være blevet pensioneret og Poul Bjerger. Begge var med til at skabe og udvikle interessen for den lokale historie. Den første ved sine skildringer

Verner Bruhn, f. 1928, cand. phil. seminarielæktor, Esbjerg seminarium, fmd. for Historisk Samfund for Ribe Amt.

1. Hvad vil vi med det folkelige historiske arbejde. Fortid og Nutid 1979, hft. 1, s. 50–60.

Lokalhistoriske studier i Hals herred. Fortid og Nutid 1980, hft. 4, s. 625–633.

2. Provinsens ældste museum. Fra Ribe Amt 1955, s. 557–66.

3. J. F. Kinch og hans arbejder vedr. Ribe by og Ribe amt.

Fra Ribe Amt 1934, s. 484–98.

af det vestjyske bondeliv, den anden bl.a. i sin Årbog for Dansk Kulturhistorie der bragte adskillige bidrag fra Vestjylland og især fra Bjerges hjemegn Ølgod.⁴

Uden for disse kredse kan yderligere nævnes f.eks. arkivmanden Oluf Nielsen der udgav en lang række vestjyske herredsbeskrivelser, den første af Skast herred fra 1862.⁵

Historisk Samfund

Initiativet til oprettelsen af Historisk Samfund kom fra Askov gennem Ludvig Schrøder, og det første møde fandt sted der med taler af Marius Kristensen, Schrøder, Nutzhorn, Bjerge og Feilberg.⁶ I den første bestyrelse sad stiftamtmand Gustav Stemmann fra Ribe som formand, Schrøder og Bjerge fra Askov, de to grundtvigske præster J. Richter fra Vejen og J. Nissen, Brørup, sammen med en repræsentant fra Varde og en fra Esbjerg.

Denne faste forankring i det grundtvigsk-folkelige forbundet med den antikvariske interesse fra Ribe var således etableret fra begyndelsen og den har været fortsat siden. I bestyrelsessammensætning ses det f.eks. af en ubrudt repræsentation fra Ribes embedsstand og andre højtuddannede: amtmænd i mere end 25 år, stiftsprovst/biskop i over 20 år, rektorer i 17 og en antikvar i mere end 10 år. Askov-repræsentationen enten ved højskolelærere eller præster er lige så markant: i det første tiår udgjorde Askovgruppen mere end halvdelen af bestyrelsen, indtil 1946 sad der altid mindst én højskolemand i bestyrelsen og med få undtagelser har der siddet en grundtvigsk præst indtil 1968.

Også på medlemstallet ses denne koncentration omkring Askov. Af en medlemsopgørelse fra 1904 fremgår det at Samfundet havde 292 medlemmer i amtets landkommuner,

heraf boede 38,4% i Malt herred. I de tilstødende Anst og Gørding herreder fandtes 21,6% af medlemsskaren, dvs. i alt ca. 60% af medlemmerne var bosat i den østlige del af amtet.⁷

Medlemsskaren koncentrerede sig altså geografisk, men også i social henseende viste den sig ret speciel. Knap 75% af medlemmerne boede i landsogne, 25,1% i de tre købstæder – hvad der svarer smukt til befolkningsfordelingen på land/by.

Af de 98 medlemmer i købstæderne var 22 selvstændigt næringsdrivende, men ikke færre end 33 var lærere og hvis vi til lærerne lægger præster, sagførere og andre uddannede udgør denne gruppe tilsammen ca. 70% af bymedlemmerne.

I landkommunerne udgjorde gårdejerne (incl. to proprietærer og seks boelsmænd) i alt 80. Lærerne udgjorde ligeledes 80 men hertil kan føjes 14 højskolelærere, og endelig var der blandt medlemmerne på landet 33 præster dvs. knap hveranden præst i amtet. Lærere og gårdejere var altså nogenlunde lige store grupper i foreningen og sammenlagt for by og land udgjorde lærere og præster langt den største gruppe inden for det nye historiske Samfund.

En generation senere – i 1936 – viser en optælling en række forskydninger i Samfundets struktur. De stærke sogne i amtets østlige del tegner sig stadig for en stor del af medlemsskaren: Malt herred med 29,7% og Anst-Gørding med 17,8%, i alt knap halvdelen. Men medens Skast herred og Øster og Vester Horne herreder i 1904 kun tegnede sig for godt 28% tæller disse tre herreder nu 42%. Der er sket en klar forskydning vestpå og nordpå, og sogne som Ølgod, Lunde, Nr. Nebel og Janderup-Billum tegner sig langt mere markant. Antallet af lærere og præster holder sig på samme antal som i 1904 selv om med-

4. Feilbergs Dansk Bondeliv bind 1 udkom 1889.

Bjerges Årbog . . . fra 1891–1900.

5. Vestjyllands historiker. Fra Ribe Amt 1931, s. 650–66 og Dr. Oluf Nielsens arbejder om Ribe amt. Fra Ribe Amt 1932, s. 132–37.

6. Samfundets historie er skildret mere eller mindre omfattende ved henholdsvis 25-, 50-, og 75-års jubilæerne i Fra Ribe Amt 1903 s. 1–5, 1928 s. 1–7, 1952 s. 1–26 og 1977 s. 307–22.

7. Disse oplysninger og de efterfølgende bygger på medlemslister og Samfundets eget arkiv, for 1980 på det eksisterende medlemskartotek.

1904

De 12 medlemsmæssigt set største sogne.

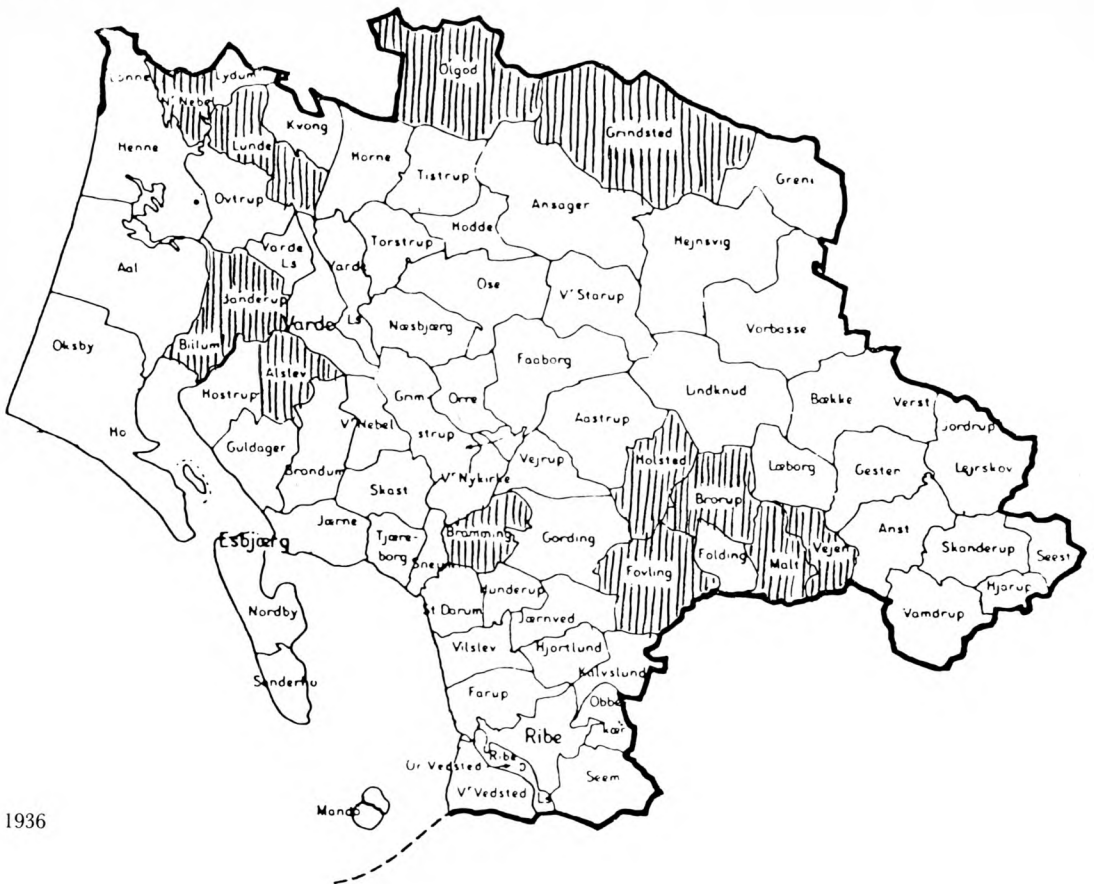
lemstallet er vokset med ca. 50%. Hvor der i 1904 typisk var en lærer og en gårdejer i sognet som medlem, er der nu typisk tre gange så mange af de sidste som af de første. Det er først nu der tegner sig det klare billede af gårdmandsstandens dominans som mange har identificeret Samfundet med fra starten.

I byerne er det fortsat lærere, adjunker, lektorer og andre uddannede der præger billedet: apoteker, sagfører, dommer, læge, bibliotekar. I Esbjerg dukker den første arbejdsmand op som undtagelsen der bekræfter regelen om, at Historisk Samfund er de højskoleinspirerede landmænds og de uddannede byfolks forening.

Forskydningen mod vest ses også i bestyrelsen. Søren Alkærsg, formand 1927–31 og

redaktør 1929–38, bor dog i Vejle, men i næsten 30 år er Salomon Frifelt fra Ølgod formand (1937–65) og førstelærer H. K. Kristensen, Lunde, træder ind i bestyrelsen i 1931 og er redaktør i årene 1938–71.

Det »historiske« Ribekort som er skitseret ovenfor er på flere måder interessant. Det ligner i høj grad det mønster som kan iagttages inden for andre områder af det folkelige arbejde. Fra Anst til Gørding-Føvling ligger et bælte med kraftig folkelig tradition (og stærk national vækkelse efter 1864), og i Vester Horne herred ligger et tilsvarende bælte fra Janderup-Billum op til Nr. Nebel. Endelig er Ølgod et kraftcenter hvorimod Slavs herred står svagere. I egnen omkring Ribe er der kun svage bevægelser stærkest i Vester Vedsted.

1936

Det er i disse områder at f.eks. Skyttebevægelsen i 1870'erne og 1880'erne slår igennem, hvor senere gymnastik- og ungdomsforeningerne er stærkest – og hvor altså Historisk Samfund er kraftigst. Spørger man hvor der har været højskoler – ud over Askov – er det netop i sogne som Ølgod, Brørup, Janderup og Vamdrup.

Naturligvis er folk i Obbekær i Ribe herred lige så interesseret i deres lokale historie som andre sognes indbyggere. Når der er flere medlemmer andre steder skyldes det at foreningstraditionen der gennem et århundrede har været stærkere.

Når disse bemærkninger om den historiske baggrund er blevet så omfattende skyldes det, at mønsteret stadig er let genkendeligt og derfor spiller en rolle for det arbejde der planlægges og gennemføres i dag. Naturligvis er billedet sløret en del på grund af de stærke

ændringer i amtets erhvervsstruktur, i befolkningens mobilitet og i de administrative enheder m.v. Alligevel er det tankevækkende at notere at de tre »stærkeste« kommuner 1980 med hensyn til medlemstal er Ølgod, Vejen og Brørup. Malt herred tegner sig stadig for knap 24% af medlemmerne uden for de tidligere købstæder og Vester og Øster Horne herreder for 36%, altså tilsammen 60%, selv om mindre end 40% af amtets befolkning bor i disse områder.

De gamle købstæder er lidt sværere at lave statistik på efter den voldsomme urbane bebyggelse i 1960'erne og kommunalreformen op mod og i 1970. Men det er tydeligt at medlemstilslutningen er svundet ind i Ribe medens den er vokset i Esbjerg. I Esbjerg bor i dag 16,5% af Samfundets medlemmer, i Ribe 7,5% og i Varde 11,4%. Det er stadig markant at »lærere« og andre uddannede ud-

1980

gør hovedparten af bymedlemmerne, og det er ikke alene folkeskolens og gymnasiets lærere men også i høj grad andre uddannelsers lærergrupper, f.eks. handelsskoler, teknika og seminarier. Men en egentlig statistik over medlemmernes erhverv kan ikke laves, der

bliver ikke spurgt om personlige forhold når folk melder sig ind.

Medlemmer. Fordeling på land/by.

(kun personlige medl., kun inden for amtet)

	1904	1936	1980
Esbjerg	28	35	228
Ribe	33	31	104
Varde	37	24	258
Byer i alt	98	90	490
Byer i %	25.1	20.3	42.4
Land i %	74.9	79.6	57.6

Antal medlemmer uden for Ribe amt. (kun personlige medlemmer)

	1904	1936	1980
Uden for amtet	45	127	227
i %	10.2	20.2	16.4

Antal institutioner som medlemmer. (i og uden for amtet)

	1904	1936	1980
Institutionsmedl.	5	56	168
(heraf i udland)	(0	2	9)
i %	1	8.9	12.1

De 12 medlemmæssigt største sogne 1904, 1936 og 1980.
 Nævnt alle tre år: Vejen, Brørup, Holsted, Ølgod.
 Nævnt 1904 og 1936: Malt, Føvling.
 Nævnt 1936 og 1980: Nr. Nebel, Billum-Janderup, Grindsted, Bramming.

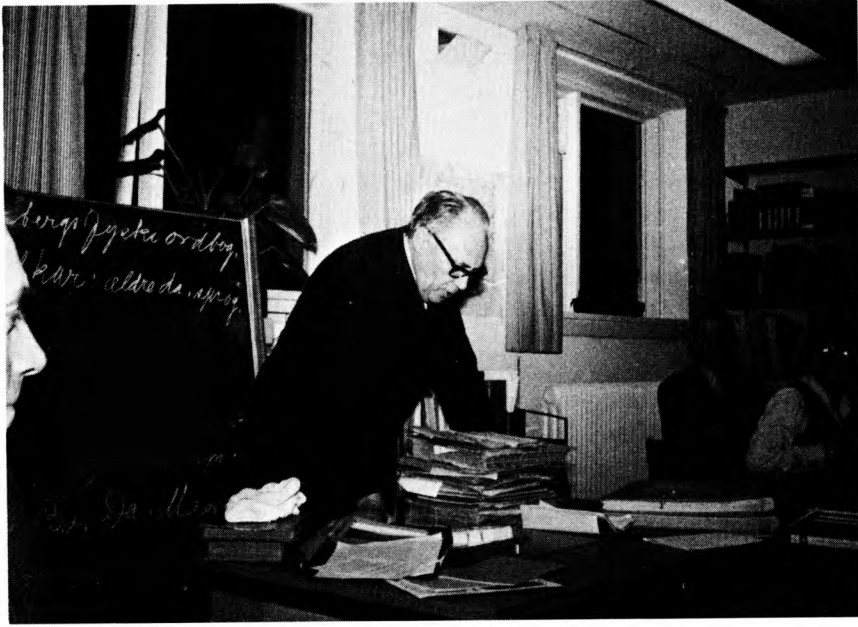
Naturligvis er intet det samme som før. Landmand i dag er ikke hvad en gårdejer var og et sogn er ganske anderledes end for en generation siden. Den tekniske og industrielle udvikling kom senere til Vestjylland end til det øvrige Danmark og denne forsinkede proces kan bl.a. have haft betydning for foreningsdannelse og foreningstradition. De gamle foreninger holdt længere ud og f.eks. fagforeningerne havde sværere ved at få rigtig fat i befolkningen i hvert fald uden for Esbjerg.⁸ Så al forskel til trods er der en betydelig kontinuitet i medlemsskaren, ikke blot i den geografiske spredning (eller rettere koncentration) men også i sammensætning og struktur. Vi er meget opmærksomme på at

mange nyindmeldte er unge fra uddannelsesinstitutioner og at mange flere kvinder melder sig ind. Det er vigtigt at de tilbud der fra bestyrelsens side lægges frem rammer rigtigt mod de forventninger som nye medlemmer har.

Traditioner og omlægning

I det store og hele foregik arbejdet i Historisk Samfund inden for de oprindelige traditioner helt til midten af 1960'erne. Det betyder ikke at der ikke skete forandringer eller at der ikke blev taget nye initiativer for det gjorde der i høj grad, men der skete ikke en tilpasning af foreningens arbejde og dens placering i forhold til de voldsomme ændringer i samfunds-

8. Herom bl.a. i Jens Larsen m.fl.: Bliver Danmark skævere, 1976, og Erik Christensen: Fagforeninger og lokalsamfund, 1976.

Kursus i gotisk skrift.
H. K. Kristensen in-
struerer. Varde 1971.

strukturen som fandt sted fra slutningen af 1950'erne og heller ikke til nye synspunkter inden for historieforskningen og formidlingen heraf. Der skulle derfor stort set bygges videre på det oprindelige grundlag og det var i virkeligheden slet ikke så galt.

Der har f.eks. på mange måder været en enestående kontinuitet i arbejdet som har givet en meget stabil forening. Som eksempel kan nævnes at årbogen *Fra Ribe Amt* fra 1903–71 kun har haft tre redaktører. Fra 1937 til 1965 var som omtalt Salomon Frifelt formand og i hele perioden var H. K. Kristensen redaktør. De var begge dygtige lokalhistorikere, fortrinlige skribenter og fortræffelige foredragsholdere. Når vi kunne fortsætte arbejdet med stor popularitet hos medlemmerne og et godt omdømme hos de lokale myndigheder skyldes det ikke mindst disse mænds arbejde i denne lange periode. På den anden side er det klart at en fornyelse ikke kunne komme fra dem, dertil var de for rodfæstede i generationen forud for vor. Og selv om erfaren mand er god at gæste så måtte det give anledning til overvejelser at redaktionsudvalget på et tidspunkt havde en gennemsnitsalder på over 70 år.

Det er heller ikke problemløst at enkelte

meget aktive skribenter år efter år leverer artikler til årbogen, hyppigt kredsende om bestemte emner eller perioder. Ribe amts flittige H. K. Kristensen står f.eks. som forfatter til 185 artikler i årbogen (ekskl. anmeldelser, nekrologer, beretninger m.m.). Alene hans kvalitet og alsidighed har kunnet bære denne dominans.

Det generationsskifte som skulle til blev lettet af at netop H. K. Kristensen selv forstod nødvendigheden heraf og medvirkede dertil. Der var en aldrig formuleret men stærk enighed om, at fornyelsen i bestyrelsen skulle ske i samarbejde med dem der i mange år havde lagt så meget arbejde i Samfundet, og der var et ønske om at bevare traditioner hvor disse føltes som en naturlig ramme om arbejdet. Til gengæld skulle de kasseres hvor de stod i vejen for nye aktiviteter eller nye måder at gribe opgaverne an på.

Der har således ikke været tale om nogen revolution men om en glidende proces hvor vægten efterhånden er blevet forskubbet fra et område til et andet. Selv om der ikke har været fremlagt et program for en sådan omlægning hviler den naturligvis på en række mere eller mindre klart formulerede overvejelser.

Blandt disse kan følgende nævnes som væsentlige:

- et ønske om i højere grad at inddrage de sidste hundrede års historie som emne både ved foredrag og i artikler, hermed følger selvsagt en større interesse for byernes udvikling og betydning for regionen og for erhvervs- og interesseorganisationers forhold,
- et ønske om at forbedre kommunikationen til medlemmer og andre interesserede så Samfundet kan varetage en form for service- og konsulentbistand over for enkeltpersoner eller foreninger,
- et ønske om at have medindflydelse på den fysiske planlægning som i disse år så afgørende ændrer landskabet på godt og ondt,
- et ønske om at samarbejde med andre historiske foreninger og institutioner, heraf mange nye, i amtet.

I løbet af 70'erne er arbejdet blevet omlagt efter disse linjer og en tiltrængt modernisering har fundet sted. Bestyrelsesarbejdet er blevet strammet i sin form, vedtægterne er blevet revideret, og et nødvendigt kontor er etableret hvor en timelønnet medarbejder ca. 8 timer om ugen klarer den praktiske side af arbejdet. Før foregik f.eks. al ekspedition som i mange andre foreninger privat med velvillig assistance af ægtefælle og store børn.

Arrangementer

Af medlemsarrangementer afholdes der fire om året, to foredrag, en udflugt og en Historisk Søndag.

Den ene foredragsaften holdes i marts måned og her afvikles Samfundets generalforsamling. Æresprisen »H. K. Kristensen-prisen« – en pris som Samfundet har indstiftet for at belønne lokalhistoriske initiativer – uddeles ved denne lejlighed.

Den anden foredragsaften er placeret i november og indledes i den lokale kirke. Der ligger ikke noget specielt kristeligt i dette (hvad der vist oprindeligt gjorde), men et ønske om at præsentere sognets ældste bygning

ved en kort gennemgang. Kirkens organist plejer at spille et præludium og det hænder at kirketjeneren tilbyder at ringe med kirkeklokkerne. Det kunne vi ikke drømme om at sige nej til.

Disse møder holdes på skift rundt om i amtet og næsten altid i et forsamlingshus. Foredragene skal give god, solid oplysning om et historisk emne som ikke behøver at være hentet fra amtets egen historie. Ofte knyttes foredraget til en væsentlig bogudgivelse, en undersøgelse e.l. F.eks. var arkitekt Elna Møller taler det år 1. hæfte af Danmarks kirker Ribe amt udkom, og Troels Fink talte ved årsmødet 1980 da sidste del af hans værk Da Sønderjylland blev delt var udkommet. Marts 1981 skal årsmødet holdes på arbejdernes højskole i Esbjerg med arbejderbevægelsen som emne. Det er udtryk for et bevidst valg fra bestyrelsens side for – som tidligere omtalt – at komme i forbindelse med en bredere kreds i byen. Foredragsaftnerne slutter oftest med et kortere indslag af lokalt indhold f.eks. omtale af et lokalt arkivarbejde eller der vises en film med lokalt indhold. Dette sidste indslag arrangeres på vor anmodning af den lokale forening, det lokale museum eller arkiv.

Det ville være utænkeligt at disse møder blev afviklet uden kaffebord og uden slittig brug af Højskolesangbogen. Her fastholdes foredragstraditionen fra den »gamle« tid og den vedkender vi os gerne. Folk kan lide mødeformen, der er tilskutning fra 140–160 mennesker. Ofte bliver vi bedt om at holde flere end de to møder men det sker ikke. Historisk Samfund ønsker ikke at konkurrere med lokale foreningers eller institutioners mødevirksomhed.

Den traditionelle udflugt finder sted i juni som heldagstur og går almindeligvis uden for amtet i modsætning til tidligere. Der køres i busser og tilslutningen ligger på omkring 100–150 med stigende tendens, et år var der 300 hvad der ikke var ganske problemfrit.

En nyskabelse er Historisk Søndag – en søndag eftermiddag i september. Samfundet søger for sagkyndige fortællere eller omvisere ved en tre-fire seværdigheder et sted i amtet, valgt med en indbyrdes afstand på 6–10 km. I løbet af eftermiddagen bliver der givet en kort

Udflugt 1976, bl.a. til digerene ved Vadehavet. Stående tv daværende formand, stiftamtmand M. Edelberg.

orientering tre gange og deltagerne kan vælge at tage hele vejen rundt eller blot vælge et eller to steder efter ønske. Tanken bag dette arrangement er at *præsentere* steder som mange måske ofte er kørt forbi til daglig uden at vie det interesse, og gøre opmærksom på at der er mange »små steder« som er udmærkede mål for en søndagstur. Tilsvarende planer påtænkes for cyklister »Kør en tur til . . .«. Ved udvælgelsen af steder lægges der ikke bare vægt på at vise en historisk seværdighed i almindelig forstand men også på at vise at landskabet i sig selv er et kulturprodukt. Der har derfor f.eks. været en »landsbyvandring« på programmet og i 1980 var et af besøgsstederne landets ældste klitplantage hvor klitplantøren orienterede om plantningens betydning.

Foruden disse faste medlemsarrangementer står Historisk Samfund med mellemrum som initiativtager til studiekredse i læsning af gotisk skrift enten alene eller i samarbejde

med lokale foreninger. Tilslutningen til disse studiekredse er stigende og vidner om et behov for viden om og indsigt i faglige forudsætninger for at arbejde med historie på lokalplan eller i slægtshistorisk øjemed. I betragtning af de stigende fritidsmuligheder for folk må det overvejes om de lokalhistoriske foreninger har en opgave at løse eller i hvert fald et tilbud at give på det folkeoplysende område. Det ville være ønskeligt om dette ville blive drøftet på landsplan i SLF og i DHF.

Udgivervirksomhed

Samfundets udgivervirksomhed omfatter dels årbogen *Fra Ribe Amt*, dels andre lokalhistoriske publikationer.

Årbogen er kommet siden 1903 og har naturligvis gennemgået forskellige ændringer

gennem årene. En ny, mere læservenlig opsætning og en moderniseret tilrettelæggelse tages i brug i 1981 men der er aldrig ændret ved selve formatet. I de seneste år har billeder og andre illustrationer fået en mere fremtrædende plads som overalt i trykte publikationer. At skaffe gode billeder kan godt være vanskeligt hvis illustrationer ikke blot skal være illustrative, men virkelig indgå i teksten som en del af denne. På dette område yder de lokalhistoriske arkiver os en værdifuld hjælp. Der lægges vægt på at årbogsartiklerne udviser en spredning både i rum, dvs. fra alle egne af amtet, og i tid. Årbogen indeholder artikler på højt fagligt niveau og mere berettende artikler og ofte erindringsstof, der skal altid være »noget for alle«. Næsten hvert år er der »begyndere« med og ofte har redaktionen enten vejledt en uøvet omhyggeligt eller direkte hjulpet med at omskrive et manuskript. Vi betragter denne »debutant-hjælp« som en vigtig del af arbejdet.

Ønsket om at bringe stof fra det sidste århundrede og fra »forsømt« områder som foreningshistorie, politisk historie o.l. – de sidste 5 år har mere end halvdelen af artikelstoffet omhandlet tiden efter 1850 – betyder at redaktionen meget bevidst arbejder med potentielle forfattere på dette område. Mange artikler indsendes i øvrigt uopfordret.

De tidligere anmeldelser er gledet ud, de var for tilfældige og for lidt dækkende. De er erstattet af en lokalhistorisk bibliografi, ligesom der nu optages beretninger for de lokalhistoriske arkiver i amtet. Muligvis kunne der laves en slags »historisk begivenhedskalender« også, det er forsøgt andre steder.⁹

Fra 1979 er Fra Ribe Amt blevet indlæst på lydbånd ved et samarbejde med Esbjerg Lydavis. En del lydbøger sælges til amtets biblioteker og andre sæt udlånes direkte fra ekspeditionen. Bøgerne er naturligvis primært beregnet til blinde og synssvage, men også andre grupper af handicappede har svært ved at holde på en almindelig bog i længere tid,

f.eks. sclerosepatienter. Det er ret dyrt at fremstille disse lydbøger og det har vist sig at være svært at få meddelelse om denne særlige service ud til de tænkte målgrupper.

I 1944 udsendte Historisk Samfund sin første forlagspublikation, en egnsbog af H. K. Kristensen.¹⁰ Nogen stor forlagsvirksomhed blev der ikke tænkt på, de første 20 år – 1944–64 – udsendtes seks bøger. I de 15 år siden er der udsendt 24, heraf halvdelen fra 1973 til i dag.

Denne vældige udgivervirksomhed skyldes ikke mindst afdøde stiftamtmand Morten Edelberg (formand 1969–77) der netop pegede på Samfundets opgave i den henseende, og det er i høj grad hans principper der ligger til grund for valget af udgivelser.

Udgivelserne falder i fire grupper. Der udgives for det første bøger om kulturhistoriske emner der er karakteristiske for Ribe amt. Som eksempler kan nævnes Strandinger og redningsaktioner (Søren Manøe Hansen, 1977), En dansk bondeskippers historie (H. K. Kristensen, 1977) eller Badegæster i Sønderho (Benedicte Mahler, 1978) der alle har et lokalt særpræg som udgangspunkt.

Egentlige sognehistorier udgives ikke, det betragtes som arbejdsfelt for de sognehistoriske foreninger. Derimod føler Samfundet en forpligtelse til at udgive bøger der bygger på de righoldige Ribe-arkivalier. Mest markant står udgivelsen af Biskop Peder Hegelunds almanakoptegnelser I–II (udgivet ved Bue Kaae, 1976) og den dertil knyttede Peder Jensen Hegelund – en biografi (Bue Kaae, 1977). Udgivelsen af disse tre bind med knap 1300 sider var en stor opgave for en forening hvis økonomiske formåen er begrænset og hvor alt redaktionsarbejde er fritidsjob. Men den kom altså ud, og tilsvarende udgivelser er på vej, dog af mindre omfang.

Som den tredje gruppe kommer gamle »klassikere« som nu er uopdrivelige og som redaktionen føler et ansvar for at få gjort til-

9. F.eks. i Århus eller fra 1980 i Historisk Forening for Gråsten og omegn.

10. H. K. Kristensen: Øster Horne herred, 1944. Udgivelsen modtog offentlig støtte i henhold til lov nr. 281 af 30/6 1941 om beskæftigelse af arbejdsledige!

gængelige ved genoptryk. Oluf Niensens tidligere omtalte herredsbeskrivelser er ved at blive genoptrykt, to er udkommet og en tredje er på vej¹¹ (er udkommet).

Endelig som den fjerde gruppe udgives mindre lokalhistoriske skrifter ofte af erindringskarakter, og der lægges vægt på at amtets forskellige egne bliver repræsenteret i Samfundets publikationsliste.

Denne udgivelsesvirksomhed stiller store krav til Samfundets redaktør som – selv om der står et redaktionsudvalg bag hende – har de største arbejdsforpligtelser: forhandlingerne med forfattere og med trykkeri, arbejdet med korrektur og illustrationer m.v. Det kunne derfor være ønskeligt at begrænse udgivelsernes antal men der er faktisk et stærkt pres på redaktionen fra både private og institutioner for at få udgivet flere, og det har været nødvendigt at planlægge over 3 og 5 år for at kunne magte arbejdet.

Anden aktivitet

Både medlemsarrangementerne og udgivelserne er udadvendte aktiviteter. Men der foregår en stærk og stigende aktivitet bag kulisserne og det er nok her at arbejdet er mere nyt. Hvor Samfundet før alene var en medlemsorienteret forening er der nu i langt højere grad tale om at det er en samarbejdspartner til mange sider.

Det regnes for en vigtig funktion at holde en god kontakt til de nye historiske foreninger som på forskellig vis kan få konsultativ hjælp og i mindre grad økonomisk bistand hos Samfundet. Den første form kan f.eks. være en formidling til professionelle historikere, videnskabelige institutioner o.a., eller litteraturhjælp, emner til foredrag eller lignende. Det andet f.eks. at Samfundet betalte kursusudgifter for en redaktør af en (kommende) sognebog som deltog i SLF's kursus for redaktører i 1979. Da de lokalhistoriske arkiver begyndte at dukke op var Historisk Samfund tre gange indbyder til – og den der betalte

for – fællesmøder for amtets arkiver som der kunne drøfte sager af fælles interesse.

Da arkiverne i 1979 fik deres egen amtsorganisation (Sammenslutningen af Ribe Amts Lokalhistoriske Arkiver, RAL)¹² er en sådan opgave gået over til denne organisation, hvorimod årbogen som nævnt giver plads til arkivernes beretninger.

Der er i amtet 34 lokalhistoriske arkiver og omkring halvdelen er organiseret som lokale foreninger. Der har i nogle amter været en vis spænding mellem de nye arkiver og disses amtsarkivsammenslutning og det amtshistoriske samfund, vel mest fordi samfundene kan have følt deres dominans truet af nye, mere friske kræfter. En sådan frygt har vi ikke følt over for dette yngste skud på det lokalhistoriske arbejde, og arkiverne har heller ikke givet os anledning dertil. Den lokalhistoriske arbejdsmark er stor nok til alle, og der er så mange opgaver at tage fat på at det er spild af gode kræfter at bruge dem på kompetencestridigheder. Det må fra Samfundets side betragtes som en vældig støtte at de lokale arkiver på stedet røgter opgaver der længe har været forsømt og er på pletten når der er brug for dem. Men det er klart at et samarbejde stiller krav til alle parter om åbenhed og smidighed i arbejdet.

I det hele taget prøver vi nøje at følge med inden for emneområder af kulturhistorisk art som ikke umiddelbart »dækkes« af andre institutioner – enten for at få forholdet placeret et sted eller eventuelt selv tage et initiativ. Et enkelt eksempel kan nævnes: I forbindelse med kommunesammenlægningerne i årene 1967–70 blev en række sognekommuner sammenlagt med en større, eller med en købstad. Den nye storkommune var imidlertid ikke opmærksom på at den dermed overtog forpligtelsen til at vedligeholde en eller flere mindsten som det tidligere sogn havde »modtaget« – bl.a. fra Samfundet – og passet.

Historisk Samfund rettede en henvendelse til de nye kommuner og bad dem dels foretage en øjeblikkelig vedligeholdelse, dels sikre et

11. Malt herred, 1976, og Gørding herred, 1977. Slavs herred udkommer formodentlig i 1981.

12. Om oprettelsen se Fra Ribe Amt 1979, 463 f.

fremtidigt tilsyn. Ca. halvdelen af kommunerne svarede straks positivt, andre var lidt seje, en enkelt uvillig.

Denne sag førte i øvrigt til at Historisk Samfund – med arbejdskraft gennem amtsudvalget til beskæftigelse af unge arbejdsledige – gennemførte en stor registrering i hele amtet både af mindesten og af bygninger der ikke rigtig var holdt øje med, forsamlingshuse, missionshuse m.fl.¹³ Da bygningsfredning er et musealt område blev arbejdet foretaget i samarbejde med amtets museer og vil blive videreført sammen med amtets museumsråd, evt. overdraget dette.

Regionalplanlægning

I forbindelse med den fredningsplan som Ribe amt er i færd med at lave har Historisk Samfund fået opfordring til at bidrage med vore synspunkter. Også dette er en opgave som skal løses i samarbejde med museumsrådet, men naturligvis er det et område som vi er stærkt optaget af. Det er helt selvfølgeligt at de stærke indgreb i kulturlandskabet som er et resultat af moderne industri, tung trafik (med containere) og masseturisme i klitområderne må kalde på en historisk forenings medleven. En stillingtagen til dette og andre aktuelle spørgsmål (vadehav, digebyggeri) der ofte er politisk følelseladete, er en politisk stillingtagen og vil derfor for mange ligge uden for de opgaver en historisk forening skal tage sig af. Det lader sig imidlertid ikke gøre i den forstand at være »upolitisk«, og det er lige så naturligt at være med til at sikre kulturlandskabet som at sikre bygninger og mindestene.

En frygt som er blevet fremført, at kommunale myndigheder af den grund skulle se mere kritisk på vort arbejde forekommer os ubegrundet. Der er ikke tale om et partipolitisk arbejde og der er ikke en gang tale om en generel samfundskritisk attitude selv om den kan blive det i det konkrete tilfælde. Det er ganske enkelt vor opgave at levere udspil og

modspil til de politiske beslutningstagere ud fra vor tro på historien som et fundamentalt led både i det enkelte menneskes tilværelse og i samfundets udvikling.

Et større perspektiv

Samfundet er ældst blandt de historiske institutioner i amtet bortset fra Antikvarisk Samling i Ribe. Siden er museerne vokset op, sidst de lokale arkiver og omkring dem mange sogneforeninger. For museernes vedkommende og for et enkelt arkiv er der her i amtet blevet ansat uddannet arbejdskraft som dygtigt og professionelt leder arbejdet. For alle disse institutioner er det lokalhistoriske deres arbejdsmark og det gælder for Samfundet om at indgå i et afbalanceret samarbejde med disse, at konkurrere ville være til skade for arbejdet og halsløs gerning for Samfundet. Et sådant eksempel på balance er en aftale mellem redaktionerne af Fra Ribe Amt og museernes fællesudgivelse Mark og Montre om at undgå overlappninger i udgivelserne.

Dette samarbejde har det ikke været vanskeligt at skabe i amtet, dels på grund af et stærkt personsammenfald i forskellige bestyrelser som har sikret en gensidig orientering, dels på grund af en accept af og respekt for hinandens indsats. Samfundet har en klar forståelse for museernes opgaver omkring fund, forskning og formidling, og for arkivernes betydning for de lokale arkivaliers indsamling, bevarelse og formidling. Samfundet har den opfattelse at de professionelle arbejdskraft betyder en vældig styrkelse af vore muligheder for at få hjælp og bistand i faglig henseende og for *dybden* i det lokalhistoriske arbejde. Museer og arkiver har på deres side anerkendt den *bredde* i arbejdet som Samfundet repræsenterer og vigtigheden af den formidling der sker gennem vore møder og øvrige arrangementer.

Dette forhold er vigtigt: Det er Historisk Samfunds opgave at vække og styrke den lokalhistoriske interesse og denne sag har to si-

13. Beretning i Fra Ribe Amt 1979, s. 454–57.

der. For det første betyder det at der ved oplysning på møder, udflugter m.m. og gennem årbogen og andre bøger kan gives den enkelte muligheder for at blive stimuleret, blive optaget af og få indsigt i lokalhistorisk arbejde, mere eller mindre bredt efter den enkeltes behov.

For det andet betyder det at den brede folkelige oplysning om historiens indhold, om forskningens betydning, skal varetages. Hvis der ikke også ret bevidst er en bred accept af historiens nødvendighed, så vil det grundlag smuldre som de historiske institutioner bygger på, både med hensyn til arbejdsbetingelser i almindelighed og med økonomiske tilskud fra det offentlige. De vil blive udsultet af kortsigtede spareplaner og måske blive ofre for et rindalistisk kultursyn.

De historiske samfunds arbejde kan slet ikke eksistere eller have mening uden den historiske forskning, regionalt som nationalt, ligesom denne vil visne hvis ikke en formidling på bred basis holdes vedlige. Det er i fælles erkendelse af disse sammenhænge at samarbejdet fungerer, og det er f.eks. baggrunden for at Historisk Samfund sagde ja til en invitation fra Ribe Amts Museumsråd til at lade sig repræsentere i dette som observatør.

En yderligere udbygning af information og kommunikation imellem parterne er sikkert nødvendig, og vi mener i hvert fald at den bør tages op til drøftelse uden præcist at vide hvordan den mest hensigtsmæssigt skal fungere. Et er sikkert: den må ikke belaste og udbygge møde- og papirvældet, det er tiden for knap og kræfterne for sparsomme til.

Samfundet har udover disse formidlingsopgaver en funktion som serviceorgan som vi forsøger at bygge op i disse år. Netop på grund af den geografiske spredning i amtet er der en række funktioner som Samfundet kan hjælpe til med. Allerede nu foregår der en ret udbredt rådgivningsbistand ved udarbejdelse af sognebøger og Samfundet kan påtage sig udgivelser som et mindre arkiv ikke kan magte af økonomiske og af redaktionelle grunde. Denne servicevirksomhed bør udbygges i det omfang tid og kræfter slår til. Ved således at virke koordinerende i arbejdet

i amtet i forhold til foreninger og institutioner kan Samfundet lette det pres som de professionelle museums- eller arkivledere let kommer ud for.

Sådanne servicetilbud har også en konkret karakter. I 1977/78 havde Historisk Samfund arrangeret en foredragsrække på fire aftener, som blev tilbudt foreninger o.a. En vandrestilling med motiver fra amtet o. 1900, udvalgt og bekostet af Samfundet i anledning af vort 75-års jubilæum, blev udlånt i 1978 og kom amtet rundt. For kort tid siden har Samfundet bekostet en ny kopi af en farvefilm fra 1947 Langs en gammel grænse (Kongegårdsgrænsen), som vederlagsfrit vil blive udlånt til foreninger inden for amtet.

Kan vi?

Alle disse betragtninger er formodentlig af samme art som andre historiske samfund har gjort sig og der vil formodentlig ikke være større uenighed om hovedlinjerne i de fremsatte synspunkter. Ribe amt udgør næppe noget specialtilfælde i lokalhistorisk henseende. Det gør vi næppe heller på det område som er et hovedproblem for os og mange andre i samme situation: vi kommer ikke langt nok ud, vi rammer ikke bredt nok. Vi må derfor overveje hvilke andre arbejdsformer vi bør tage op, ikke i stedet for men ved siden af de eksisterende.

Vi tror på at mødet med fortiden rummer mulighed for personlig oplevelse og menneskelig forståelse, og at fordybelse i sin egen eller i sin egne historie kan være en støtte i menneskers forsøg på at forme deres tilværelse og dermed deres egen identitet.

I et tiår hvor rodløsheden og fortabtheden synes at vokse er det vigtigt at historien – forstået lidt banalt som menneskers fælles sum af erfaringer – står som et tilbud. Forøget fritid og desværre også katastrofal arbejdsløshed stiller krav om bedre muligheder for et meningsfuldt indhold, og det er vigtigt at det historiske arbejdsfelt præsenteres som én mulighed blandt flere andre uden at der af den grund skal drives lokalhistorisk mission.

At få løst dette problem er ikke let fordi vi taler bedre og mere indforstået med vore egne

end med de »historieløse«. Vi må derfor søge at tage udgangspunkt i menneskers egen situation og derfra prøve at »gå baglæns«. Da mange mennesker føler sig mere trygge i en snæver kreds ligger en mulig hjælp i at etablere lokale studiekredse hvis emne er overskueligt og hvis sammensætning fortrolig. Der er interessante erfaringer på dette område som vi måske kan lære af, f.eks. arbejdet i Gosmer sogn eller studiekredsen i Brøns.¹⁴ At få mennesker til at opleve at de selv er historie og har historiske erfaringer er et spændende perspektiv i den »folkeforskning« som f.eks. Maribo museum har udnyttet i sit arbejde omkring besættelsens hverdag.¹⁵

Hvordan en sådan »folkeforskning« kan sættes i gang og organiseres er det næppe muligt at opstille generelle regler for for også her spiller det lokale miljø en rolle. Muligvis er der et udgangspunkt i den indsamling af de folkelige bevægelers arkiver som RAL plan-

lægger i amtet. I forbindelse med et sådant initiativ kunne et »projekt studiekreds« måske etableres og skabe interesse for indsamlingen og samtidig knytte kontakt til andre kredse i befolkningen. I alle tilfælde er det oplagt et arbejde der skal løses sammen med de lokale arkiver og foreninger og hvor Samfundet måske kan bidrage med overordnet planlægning, litteratur og distribution af tilbud.

Alle disse mangeartede opgaver og midler tjener stadig den overordnede opgave, den der i sin tid skabte samfundene – at vække og bevare den lokalhistoriske interesse hos mennesker, for derved at give den enkelte personlig oplevelse og være med til at skabe forståelse for historiens nødvendighed. Det er denne opgave der berettiger samfundenes eksistens, og kun hvis vi forstår at bidrage til løsning af opgaven på en måde der svarer til tidens krav kan vi gøre krav på anerkendelse.

---

14. Gosmer sogn, Fortid og Nutid 1980, hft. 4, s. 625–33.
Brøns studiekreds, Brøns 1977.

15. Se Ove H. Niensens artikel i Dansk tidsskrift for museumsformidling 1979, nr. 4, s. 31–41.